

Габріель Брюне

Про критику *)

XIX століття дуже гордилося тим, що відкрило дух історії. Воно привітало цей дух як власну перемогу і одну з найліпших своїх досягнень.

До всіх питань хотіли прикласти історичну методу. Роздумування над якимсь питанням зводилося часто до збирання поглядів розсипаних в тягу століть. Нийбільш вартісним стремлінням людського розуму ставала найбiльш безстороння історична цікавість.

В XIX ст., історія вдерлася до всіх ділянок. Рідко коли людський дух мав такого тиранічного і виключного господаря. Ми не хочемо розводитися над невідповідністю ненормально розвиненого історичного духа в XIX ст. Оскільки згадали ми за нього, то лише тому, що міркуючи над методами і цілями критики, ми відчули його важку тiнь, що тяжить над нашими міркуваннями. Ніде захоплення історією не відбилося так гнітюче, як в ділянці літературної критики. Воно заперечило критиці право на власне життя. Воно задусило її в своїх обіймах. А між тим цілком оправдано вимагати права на існування для критики, що різниться від критики уярмленої історією, так само, як рух живої істоти відрізняється від зусилля відродити в собі душу минулого. З повним правом можемо протиставити історичній критиці, яка остаточно замикає літературний твір в одній хвилині минулого, критику, яка затримує твір минулого в сучасному житті.

В очах критика, перенятого історичними методами, колишні твори спокійно спочивають на великій цвинтарі історії. Вони в нього існують так, як рештки передпотопових істот в скриньках геологів, де служать за свідків їхньої доби. Всі немовби умовились мовчазно, що літературний твір минулого не існує, як жива істота, яка ще приймає участь в нашому житті і впливає на нього. Забувають за те, що літературний твір зродився з життя і для життя. В нім бачать лише об'єкт цікавості, який треба умістити серед решток минулих часів. Грунтовно вивчають обставини, які супроводили повстання цього твору; збирають найменші похвали, які привітали його появу, як рівнож найменші критичні зауваги; захоплюються тим, щоб знайти в ньому образ

*) Критику, якої основи дає в цій статті Брюне, старався застосувати Вістник і ЛНВ в ряді літер.-критичних статей. Цю живу критику (яку старомодні галицькі літературні критики називають „публіцистикою“) протиставляємо пануючій в Галичині від Огоновського штуці вівісекторів і каталогізаторів від літератури.

доби, в якій він народився; цей твір упорядковують в еволюційній лінії певного жанру; шукають за тим, що він має в собі запозиченого з попередніх творів, як рівнож нові елементи, які він приніс зі собою. Неможливо загалом вичерпати всі можливі питання, які насуваються, коли хтось хоче студіювати якийсь твір згідно з історичною методою. Дотепний ум може згідно з цією методою написати безліч студій, які можна читати з приємністю і які можуть дати кілька хвилин розваги. Безсторонній читач готовий подивляти сумлінні праці історичної критики; але він признає вам, що з погляду його власного життя, вони йому байдужі, і він чекає від літературного твору цілком чогось іншого, аніж може знайти в найбільш досконалих історичних дослідках.

Уявм собі цього читача, який без якоїсь наперед усталеної думки бере в руки хочби *Одиссею*. Він відразу живо переймається тим твором. В його очах цей твір не є лише відлामом колишнього життя, в першу чергу це є вічно жива і хвилююча уява могутньої й зворушуючої людскости. Перед очима читача з'являється вічно живе й рухливе обличчя людскости, сильної і жалюгідної; трагічне обличчя життя, пересякненого усмішкою і сльозами. Він хвилюється і плаче над пригодами уязленого героя і над споминами з власного життя, в таємничий спосіб викликуваними цим твором. Йому видається, що він більш виразно, аніж звичайно зачинає читати в загадковім обличчі життя, а на власнім обрії побачить немовби рух надії і сили. Давня епопея увійшла в нього мов жива ділаюча сила, в якій пульсує дійсне життя. І читач, здібний тремтіти при читанні *Одиссеї*, вертає інший до свого щоденного життя: він почуває себе одночасно більш людяним і сильнішим.

На великі твори колишніх часів ми не дивимося тоді вже як тільки на свідоцтва минулого. Вони лишаються живими на протязі цілих епох, вони являються силами, що керують і впливають на життя людей, які входять з ними в звязок.

Кожний твір з розмахом—зродився з глибокої потреби людської вдачі. Він назавжди схороняє здібність задовольняти в людях ту погребу, яка той твір зродила. В цьому полягає життєва сила твору, що не старіється протягом поколінь.

В грецькій трагедії виявляє себе потреба людини приглядатися всьому, що є найбільш жахливе, найбільш неможливе в людськім існуванні. Грецька трагедія лишиться актуальною доти, доки люди страждатимуть і питатимуть за трагічним зміслом життя.

Чи людина змінюється протягом поколінь, чи людські властивости житимуть так довго, як існуватиме людський рід, над цим питанням не хочемо тут зупинятись. Ми схиляємось до тої думки, що головні риси людської вдачі

залишаються майже незмінними протягом століть. Але кожна доба має своє власне оточення. Під впливом обставин, що змінюються в кожній добі, виступають на перший план людського життя тенденції, яких розвиток є залежний від нових обставин життя. Людина, очевидно, не міняється від одної доби до другої, але відмінні обставини змушують її користати з інших здібностей, аніж ті, яких вимагала попередня доба.

Мабуть до цього зводиться відома аксіома про відмінність різних історичних діб.

Літературний твір в деякій частині завдячує своє народження потребі, витвореній обставинами певної доби. Він живе у своїй цілості так довго, як ця потреба існує. Життя цього твору хилиться до упадку, коли потреба, з якої він народився під впливом нових умов, переходить на другий план людського життя. Але твір цей відживає знову, коли потреба, що зродила його, знову з'являється в людскості. Коли якась доба втомлена надміром чину і надміром міркувань, її охоплює непереможне бажання мріяти. Тоді відживають так звані романтичні твори. В добі, коли людині видається, що єдиним ліком на її терпіння може бути панування над собою і прозоре уявлення життя, твори XVII століття наново здобувають право на існування.

Дійсно клясичними творами є ті, що мають в собі безмежну можливість відроджуватися. Вони так багаті людськістю і життям, що можуть задовольняти чергові потреби різних епох.

Коли якийсь твір живе довший протяг часу, спосіб, яким він ділає на нас, по більшій часті змінюється відповідно до відмінних потреб доби, яка його приймає. Щоб залишитися живим, він мусить пристосовуватися до чергових потреб людства. Бо звичайно кожна доба хоче використати твори минулого, щоб допомогти собі в практиці власного життя. Таким чином вимоги, які ставить життя до певного твору, змінюються разом з поколіннями. Кожна доба, шукаючи в літературнім творі, минулого, відповіді на власні запити й бажання, дає нову інтерпретацію твору. Тому життя твору, тобто його здібність ділати в різні моменти існування людства, в певнім сенсі є дуже мінливе. Цей твір має при кожному новім поколінні задовольняти нові потреби, або згинати. Бо в цім полягає умова його життя протягом віків.

Кожне покоління, щоби використати для себе твір, писаний в іншій добі, мусить витягати з нього все нові вартости. В цьому один з незмінних життєвих законів. Не може для якогось літературного твору існувати один певний спосіб інтерпретації, який дозволивби всі інші способи уважати хибними. Щоб перевести цю трансфузію життя літературного твору іншої доби в сучасне життя, треба знайти в ньому

вартості, які можуть зробити його живим, активним в теперішності. Кожний твір, який живе й ділає, завдяки зусиллям тих, які хочуть використати його для потреб власного життя, набуває безконечну низку нових вартостей. Життя твору, тобто чергові вигляди його ділання протягом часу, прибирає характер безнастанного творення. Розглядати твори минулого так, немовби вони ще жили і діяли в сучасності, є завданням критика.

Він не має (як історик літератури) виносити остаточний присуд про вартість якогось твору. Як рівнож не його завдання визначати його місце серед інших творів минулого. Критик не є чистим дилетантом, який, часто в захоплюючій формі, ділиться з нами своїми вражіннями від тих рядків твору, що викликали в нього думки і мрії.

Критик в першу чергу людина, яка живе повним життям своєї доби, свідомо найглибших і найправдивіших її потреб. Але водночас його погляд скерований на твори минулого, що містять в собі найбільші досвіди людства. Критичний геній полягає в відчуженні звязку колишніх творів з сучасним життям. Він полягає в здібності схопити життя, або правду якогось твору у відношенні до сучасної доби—цебто те в ньому, що може ділати на сьогоднішніх людей.

Критик буде таким чином посередником поміж твором давньої доби і сьогоднішнім життям. Він студіює твори не в їх хронологічному порядку лише прив'язується до тих з них, які мають особливе значіння завдяки звязку з життям його доби. Він шукає в минулім творів, які, поставлені поруч з життям його власної доби, лишаються живими, тобто ті, які зродилися з потреб подібних до тих, що хвилюють сучасність. Багато творів продовжують своє життя лише окремими своїми частинами. Отже критика має зуміти знайти в них ясні, палаючі моменти, які всілі освітити сьогоднішнє життя. Так зрозуміла критика щось відмінне, аніж нахил до оцінки твору. Вона є зусиллям стало відновлюваним, засимілювати твори минулого, видобути з них нову інтерпретацію, якаб дозволила їм інтензивно злучитися з сьогоднішнім життям.

Така критика являється за собою до оживлення творів. Добуваючи з них те, що ще живе для нас, змагаючи, поза їх історичним значінням, підкреслити їх все ще актуальну, ділаючу вартість, критика затримує літературні твори при життю.

Критик мусить памятати, що він має бути мистцем! Історія літератури зближається до наукових дисциплін; натомище жива критика стремить до синтетичного відтворення, яке є підставою мистецтва. Критичні студії мають допомагати літературному творові, звільняючи його від барв минулого, набрати молодости і сили. За допомогою критики твори

минулої доби, мають віднайти свій первісний блиск і ту чудесну зводничу силу, які оздоблюють їх при народженню, найбільші з тих творів. Критик мусить мати дивний дар відтворювати в собі ті самі тенденції, які діяли в таємничій хвилині народження літературного твору. Критик мусить створити вражіння, що він так заглибився в душу письменника, що дух його твору немовби стає його власним духом. Він мусить викликати вражіння, що немов він сам жив в тілі автора, в його душі, ідеях, мріях, почуваннях, які знайшли свій вислів в творі.

Таким чином критика стає одночасно новим відтворенням твору, який відживає в критиці блискучим і відмолодженим, готовим запліднити добу, для якої не був призначений.

Д.м. Донцов

Чи Захід?...

Захід мобілізує. Проти жовтневої „революції“, проти Толстого й Достоевського, проти „месії народів“. Нарешті проти його трабанта, що перед 1934-ма роками прибав свого Месію на хрест.

„За гану гану і кrew за кrew“, як співається в „Варшавянці“, здається: за Соловки — концентраційні табори для Торглерів, за спалені бібліотеки в Москві — кострища з марксістської макулятури в Берліні. Нова Франція апелює до генія латинської раси проти всього, що „вороже нашій національній вдачі“, проти чужих ідей, які торують шлях чужій інвазії. Одні викликають „die Rasse“, другі — „latinité“, німецьку глибіню“ і „французьку ясність“ проти хаосу зі сходу.

Через різні „Ліги охорони прав людини“, через масонські льожі, через пресу, кіно, точиться ця отруя зі сходу, розхитуючи й підточуючи стовби, на яких пнеться культура окциденту.

Змагання желятини з формою, тиранії хаосу з дисципліною, моральної охлялости з душевним гартом.

Україна є одним з головних теренів цього змагання. Але жажливо мало хто здає у нас справу, що тільки на Заході кується зброя проти тиранії хаосу.

Одні навіть не розуміють противенства Росія — Европа. Тому й така ялова дискусія з ними на тему Європи. Як правовірні драгоманівці, не знають вони ні західних ні східних ідей, лише „загально-людські“. Тому Толстого мають за „великого європейця“: тому малпуючи формат європейських часописів, думають, що переймають форму європейської думки; тому „Nouvelles Litteraires“ плутатають з „Wiadomościami Literackimi“. Найтрагічніша проблема сучасности для них.